

KNALLHARD

rapport om NS-fangene

Av PER KOLLSTAD, NTB

LILLEHAMMER: - Landssvikerne fikk til dels svært dårlig behandling i norske fangeleire etter 2. verdenskrig. Flere døde og ble utsatt for vold. En del måtte også grave opp lik.

Det går fram av den første undersøkelsen som er gjort om forholdene for NS-fangene, skrevet av Lillehammer-mannen Johs. Myhren som selv fikk en dom på 15 år etter krigen.

Rapporten omhandler forholdene for landssvikdømte fanger i de første årene etter krigen. Arbeidet er en del av det omfattende prosjektet Norge under okkupasjonen, hvor blant andre HiL-professor Tore Pryser og forsker Guri Hjeltnes er rådgivere. Formålet er å kartlegge noe av det som skjedde i Norge under krigen.

Lillehammer-mannen Johs. Myhren var medlem av NS og fikk selv en dom på 15 år for landssvik. Han er utdannet historiker. Etter at han ble sluppet fri i 1950 arbeidet han som lektor ved flere gymnaser.

29 døde

29 personer døde ifølge Myhren i landssvikerleirene. - Dette er vel det mørkeste punktet under landssvikoppgjøret. En nærmere undersøkelse vil avdekke at dødstallene var langt høyere, hevder Myhren.

En av deltakerne i undersøkelsen forteller om en episode hvor en politifullmektig uten grunn fortalte en solid bonde at han ville miste gården og alt han eide. Bonden skar over pulsåren neste natt, og var død da han ble funnet. En annen fortalte i undersøkelsen at broren hans døde etter mishandling i fangenskap.

Flere NS-fanger måtte også grave fram lik. Myhren var en av dem.

- Vi måtte grave i det vi kom og gikk i. Ikke fikk vi hansker eller noen beskyttelse rundt munnen. Det var en hard fysisk og psykisk belastning å ta i halvratte lik med bare hendene. Likgravingen var en rå og sadistisk hevnaksjon, mener Myhren.

Flere av landssvikerne mener også at arrestasjonen og det første møtet med fangeleirene var kritikkverdig. Verst gikk det ut over dem som ble arrestert av folk som hadde arbeidet for tyskerne under krigen. Disse hadde trolig behov for å bevise sitt nasjonale sinnelag. Milorg-soldater og norsk politi utdannet i Sverige gikk også hardt fram. De som ble arrestert av det regulære politiet fikk den beste behandlingen. Det samme var tilfelle når landssvikere ble internert. Ekstravaktene var ofte brutale. Mange av dem truet med å skyte fangene, går det fram av undersøkelsen.

En Oslo-mann forteller at en del fanger ved Akershus ble ført ut og stilt med ansiktet tett inn til muren, mens en eksekusjonspeleton tok ladegrep bak ryggen på dem. Til bergensavisene sa en politimester at alle frontkjempere skulle skytes.

Innkvarteringen og kostholdet var også under all tikk, mener Myhren.

Fangene ble stuet tett sammen. Omlag halvparten av tidligere fangene svarte at de ble syke av maten eller mangel på mat. - Det ble servert råte grønnsaker og bedervet fisk, forteller en av de spurte. - Det verste med fengselsoppholdet var sulten, sier en annen.

Straffeeksesersis

Myhren mener også at bruk av straffeeksesersis var uverdigg. En av deltakerne i undersøkelsen forteller om kjøring av kull i trillebærer fram og tilbake. Kullet ble tømt og lesset igjen med hendene. En annen var med på å rense en skolegård for sigarettsneiper, papir og spyttklyser med munnen.

Det var også lyspunkt i NS-fangenes hverdag. De aller fleste fikk blant annet besøk av familie og venner, selv om dette ikke skjedde ofte. 269 av 1.206 landssvikdømte som ble bedt om å være med i undersøkelsen svarte på spørsmålene.

- Vi måtte grave opp lik

UVERDIG: - Kritikkverdig og uverdigg, sier Lillehammer-mannen Johs. Myhren, som har skrevet rapporten. Myhren ble dømt til 15 års fengsel, og måtte blant annet grave fram lik under straffeoppholdet. Arkivfoto: HELGE RØNNING

Forholdene omstridte

OSLO: Forholdene i NS-fangenes leire var omstridte i samtiden. I 1950 ble det laget en stortingsmelding om forholdene.

Tore Pryser, professor i historie ved Høgskolen i Lillehammer, har lest rapporten Johs. Myhren har skrevet. Han mener undersøkelsen inneholder mye interessant historisk stoff. Den må likevel brukes med forsiktighet, da spørreundersøkelsen ikke er representativ. 268 av 1.206 som ble bedt om å delta svarte på spørsmålene.

- Hva er grunnen til at så mange ikke svarte? Opplevde de ikke noen overgrep, eller vil de ikke rive opp minnene igjen fra en trist tid, spør Pryser.

Han mener likevel at det er grundig dokumentert at mange opplevde trusler og overgrep, og at kostholdet var dårlig.

- Det er spesielt interessant at vanlig politi behandlet landssvikerne bedre enn milorg-folk og ferske politisoldater, sier Pryser.

Pryser mener også det er oppsiktsvekkende hvis 29 NS-fanger døde i fangenskap. Han understreker likevel at dette ikke trenger å bety at 29 virkelige døde.

- Det kan tenkes at flere kjente til det samme dødsfall, sier Pryser.

Forholdene i NS-leirene var kontroversielt. Det store flertallet mente at landssvikerne fikk som fortjent. Myndighetene

likte dårlig at det ble stilt spørsmål ved saken. De som tok opp de dårlige forholdene for NS-fangene, ble stemplet som silkefront. Mest kjent er forfatteren og filologen Marta Steinsvik som allerede i 1946 tok opp problemene.

- Fengselsleger klagde også over forholdene rett etter krigen, sier Pryser.

Pryser understreker at forholdene i NS-leirene må forstås ut fra situasjonen rett etter krigen.

- Det er ikke rart at mange mente at landssvikerne skulle få oppleve hvordan mange nordmenn hadde hatt det i fangenskap, sier Pryser.

Ta
avL.H.
et bl
ning
en v
Lill
forh
førs
fers
I
en
ing
inr
re: